

придават на най-хубавите Вазови творби усетът за национално и исторически значимото, цялостният поглед за движението на националното историческо битие. И в такъв смисъл тези два класически разказа са лебедовата песен на Вазов като създател на един своеобразен разножанров национален епос. Епос, който улови и възплъти в човешки характери с непреходна художествена сила историческите сътресения на един епохален прелом в националната съдба“ (с. 277).

Разбира се, в желанието си да очертае концептуалния скелет на изследването аз повече или по-малко схематизирам и опростявам съдържанието на „В търсене на героя“. Затова смятам да си спестя и частните несъгласия или забележки (трудно ми е например да приема, че „Люлека ми замира“ е „нов художествен връх“ в поетическото творчество на Вазов — вж. с. 7). Бих желал обаче да се спра върху някои черти на изследователския подход, които са своеобразна проекция на онзи „модел на литературно поведение“, споменат в началото — този път на плоскостта на научното (литературоведско) мислене.

Съвсем конспективно казано, работите на Милена Цанева впечатляват най-много с едно рядко съчетание — между прецизно изследваната и най-рационално използвана фактологическа основа, от една страна, и мащабността и оригиналността на концептуалното мислене, убедителността и дълбочината на интерпретациите — от друга страна. Това не звучи особено ново, след като на теория всички знаем, че най-смелите и научно плодотворни концепции могат да се родят само на базата на всеобхватно познаване на фактите; но пък редовните читатели на литературноисторически трудове знаят и — вече от практиката — колко рядко се среща такова съчетание. А именно то е в основата на онова, което неколнократно нарекох „комплексен изследователски подход“: разглеждането на творчеството в пълнотата на извънлитературните фактори, които са го породили (обществено-историческа обстановка, биографични и интимно-психологически мотиви и пр.), както и аналитичното разкриване на собственото му идейно-художествено съдържание — като нагледно се показва сложната, опосредствувана, но неоспорима връзка между тях. Което пък е възможно единствено при наличието на един богат изследователски „инструментарий“, съчетал положителните страни на „традиционното“ и „модерното“ литературознание (както гласи критическият жаргон). При това — без излишни терминологични „утежняния“, а, напротив, в четивен, ясен, увлекателен и точен стил.

Обикновено трудовете на изследовател, който дълги години работи върху дадена тема (период, автор и пр.), се съпоставят при преценката на новопоявилата се работа, за да се намери „нейното място в творчеството на автора“, както се казва. Точно такава съпоставка нямам намерение да правя. Не само

зашото всеки истински приносен труд е уникален, дори когато съдържа — естествено, в асимилиран вид — много от предишните находки на изследователя. Не и защото по начало такива преценки са доста относителни, даже в известен смисъл схоластични. А просто защото, както вече казах, от десетилетия насам Милена Цанева пише своя „критически епос“ за автора на националната ни епопея; и „В търсене на героя“ е поредната „глава“ от него.

Христо Стефанов

„ГРЪЦКИ ЛИТЕРАТУРНИ ПАРАЛЕЛИ“
от МАРИН ЖЕЧЕВ С. изд. „Наука и изкуство“, 1979

Въпреки различните теми и проблеми „Гръцки литературни паралели“ на Марин Жечев е твърде хомогенна — обединява единството на изследователския подход — литературноисторически в основата си, който на много места получава и културноисторически перспективи. Пред нас е книга с последователно отстоявани концепции, книга, пристрастна в най-добрия смисъл на думата. Впечатляват полемичният тон на разкриване на естетическите ценности, гъвкавият подход към литературните факти и „ферментите“ на културната история, стремежът да се разглежда гръцкото словесно изкуство като неотделим дял от световния литературен процес.

Сборникът започва с няколко тематично обединени студии и статии, които разглеждат гръцкия роман през отделни етапи от развитието му. Авторът се старае да хвърли панорамни погледи върху определени епохи и жанрови формации в гръцката литература. В по-голямата част от статиите си той превъзможва емпиричното описателство на литературните явления и се домогва до теоретически постановки, до разкриване спецификата на гръцката литературноисторическа еволюция. Несъмнено най-богат на оригинални становища и наблюдения е изследването „Някои особености в развитието на романа в балканските литератури“. Конкретно-историческата разработка на проблема за романа, общетеоретическото му осмисляне са предмет на тази начална студия. Заел се с един труден проблем за балканистичната ни мисъл, авторът изгражда първата си студия в защита на тезата, че единственото историческите събития с общонационално значение на полуострова „възбуждат, стимулират развитието на романа“. В първите години след Освобождението романът още няма историческа почва, където да се развие и даде плод. През миналия век, когато на Запад и в Русия този жанр заема централно място, на полуострова той не само няма това място, но се намира в ембрионално развитие. Изследователят подчертава, че всичко това е в дълбока връзка с политическите и икономическите условия.

Наистина в балканските страни няма благоприятна почва за развитие на обществено аналитичните структури на романа. Ако проследим цялостната литература на тези страни, ще се види „едно заксяло развитие на почти всички жанрове“. Същевременно, бихме добавили, наблюдаваме и ускорени темпове на литературно движение, ускорена поява на нови естетически концепции. С една дума, отделните стилони формации се застигат, смесват се една с друга, без да се диференцират ясно и оформили в единно направление. Затова в балканските литератури ще открием твърде малко цялостни литературни структури, изразяващи стилоното единство на далена епоха.

Справедливо Жечев изтъква, че за тези литератури от епохата на Възраждането и националноосвободителните борби, а в известен смисъл и по-късно е характерно обстоятелството, че водещо място има поезията. Няма значими събития в историята на балканските народи от това време, които да не са намерили поетическо осмисляне. Системно и уверено авторът излага своето разбиране за своеобразието на Ренесанса в тези страни. В студията добре се подчертава мисълта, че колкото пъти се опитваме да намерим обяснение дори на чисто формални жанрови особености, толкова пъти всички нишки ще ни отвеждат към особеностите и характера на възрожденската епоха. Изследователят убедено настоява, че това в още по-голяма степен се отнася до историческата съдба на балканския роман, който сам е „ренесансов плод“. Прави впечатление логическата последователност, с която се анализира условията за развитието на романа. Жечев разбира значимостта на тази тема в балканското литературознание и обръща сериозно внимание върху убедителността на аргументацията си.

Като доказва, че при органичното развитие разказът, фейлетонът и новелата в известен смисъл бележат упадък на реалистичния и романтичния роман; той смята, че в ускорено развиващите се страни същите жанрови форми предшествуват, дори изпълняват ролята, която романът играе в другите литератури. Жечев привлича за изследване значителен историко-литературен материал и избира верен методологически подход, за да разкрие характера на взаимовръзката на жанра с действителността.

Разглеждайки особеностите на романовата структура и съотнасяйки я с другите форми, авторът прави интересни наблюдения за самите принципи на художествено изследване на действителността. За важна особеност на балканските литератури той съвършено справедливо смята факта, че в първите години след победата на буржоазните отношения кратките форми се оказват най-адекватни. Интересните му наблюдения ни насочват към размисли за ролята на тези гъвкави литературни форми. Действително чрез острите

фейлетони и сатирични поеми, чрез беглите сатирични рисунки писателите са могли да откликват най-бързо на живототрепущия съвременен материал. Те изваждали на показ странните метаморфози в балканския свят най-добре чрез кратките форми. Те именно се оказали най-подходящи, за да се отговори на острите обществено-политически въпроси, да се покаже цялата морална уязвимост на тогавашната действителност. Очевидно при ускореното развитие, при смесението на явления и компоненти от различни естетически и исторически порядък, с една дума, при своеобразните условия на балканското развитие романът не можа да се формира като „епос на частния живот“, както се формира европейският роман и в средата на XIX в. достигна най-големите си постижения.

На въпроса, кога започва истинското „романово“ приключение на героя, както и изследването на действителността със средствата на романа в балканските страни, авторът отговаря, че това се осъществява едва след победата на националноосвободителните борби когато „болестта не е извън националната общност, а вътре в националната общност“. Безспорно именно тогава започва търсенето на нови форми за художествен израз — способни да отразят в цялата пълнота социално-историческите катаклизми. Краят на века е време на сложни жанрово-стилни дирекции, които са неотделими от обществените процеси.

На Жечев се удава да покаже, че развитието на романа в балканските страни е неотделимо преди всичко от Възраждането, от неговото преосмисляне, от зенита и упадъка на неговите идеи. Анализирайки взаимната връзка на голямата повествователна форма с последвалите исторически събития в живота на балканските народи след Възраждането, авторът неизбежно стига до идеята, че „романовият шурм“ винаги трябва да се свързва с предшествуващите го сътресения в гражданския живот на обществото.

Интересен аспект на разглеждане на гръцкия роман е избран в статията „Първи стъпки в утвърждаването на гръцкия социален роман“. Този аспект позволява да се види защо творците се обръщат към обществените проблеми и какви са особеностите на социалната проза в Гърция. Отразявайки капиталистическото общество, романът от XIX и началото на XX в. достига своите най-високи върхове. Неслучайно Белински отбелязва, че романът се намира в постоянно движение, като с промяната на своите форми повтаря вечната промяна на противоречивата, бързотечаща и усложняваща се действителност. Шо се касае до пътя на развитието на гръцкия социален роман, Жечев е прав, когато акцентува, че в началото на нашия век той все по-решително се освобождава от битово-описателството. Идейната и класовата борба се превръщат в стимул за развитието на реалистичната струя, главен герой на произве-

денята става човекът от народа. Успехите на литературата от този период се демонстрират в няколко направления, както ясно показва изследователят — развитие на литературния народен език, надникване в духовния образ на човека и разкриване язвите на буржоазния ред. Проследявайки идейното развитие на писатели като Пароритис, Теотокис, Халзопулос, Ксенопулос, Вутирас, привличайки редица творби за обстоятелствен анализ, авторът разкрива същността на социалната проза от първите години на века ни — отразила обществената несправедливост и разгръщашата се борба на работническата класа. Стремещът към утвърждаване на собствена гледна точка върху тези проблеми обуславя емоционалността на стила на автора. Статията потвърждава някои от чертите на Жечевия изследователски подход, при който обществено-историческият критерий е наравно с художествения.

Студията „Темата на съпротивата и гражданската война — етап в традицията на новата гръцка литература“ говори преди всичко за твърдост при решаване на идеологическите въпроси. Проблемите тук са поставени полемично и всестранна мотивировка върви заедно със страстно отстояваната позиция. Изследователят преценява отделните творби като част от общото движение, от един цялостен процес. С множество примери и анализи, които вървят главно по линията на разкриване идейния патос на произведенията, той доказва тезата, че във времето на съпротивата творчеството на мнозина гръцки писатели става израз на копнената на народа. Жечев не остава при емоционално-експресивното възприятие на творбите и категорично очертава творчеството на писателите не само като отзвук на една борба, а като съществен етап в развитието на прогресивната литература в Гърция.

В книгата се открояват творческите физиономии на К. Паламас, К. Варналис, А. Сикеллианос, Г. Сеферис, О. Елитис, П. Превелакис, Т. Ливадитис, Г. Теотокас, чието творчество, ако се извади от гръцката литература, ще остане непознаваема празнина. Портретите говорят за индивидуалните предпочитания на Жечев и личния му естетически вкус — както в избора на художниците, така и в интереса към определени идейно-естетически формации. В някои портрети се налага неотделимостта на творбите от психологическия контекст, друг път по-определено се очертават различните обстоятелства от биографичен и културно-исторически характер или проблемно-тематичните детайли. Но и когато осветлява по-дребни подробности, релевантни за автора, изследователят не губи от погледа си перспективата, търси неповторимото въздействие на творчеството на писателя. Жечев не може да анализира отделен текст — като се интересува само от анатомията на творбата. Той е изследовател, дирещ и сложността на човешкото, на интимния фак-

тор в литературата. Колко умело навлиза в „лабораторията“ на Георгиос Сеферис. Наблюденията за духа, факторите и насоките на творчеството на художника са съвсем убедителни. Много точно е доловено своеобразието на поетическия глас на Сеферис. Струва ми се, твърдението, че този творец се стреми не само да възкреси миналото, но и да „митологизира“ съвременността, е съвсем вярно, защото той наистина бе от писателите, при които е невъзможно да се издигне бариера между историческия факт и мита, между миналото и настоящето.

Авторът отхвърля едностранчиви оценки, почиващи върху непознаване на фактите от „вътрешната“ биография на художниците. Верен на историческия подход към литературните явления, той търси причините за метаморфозите у един или друг творец. Така например, повлиян от Великата октомврийска революция, К. Варналис започва да вижда света с други очи и художникът от „Светлина, която изгаря“ е съвсем нов, независимо че образите, които използва, са от класическата и християнската древност.

Жечев търси „ключо“ за проникване в „святая светих“ на поезията. Той добре улавя неповторимото и у Варналис и основателно го охарактеризирва като символ на неспособността и борбата — името му е свързано със зараждането на революционната гръцка литература. С присъщото си умение да схване особеното в личността на писателя авторът разкрива обаятелния лик на Паламас, крупен представител на новогръцката литература, чието творчество е признато в родината му за класическо. В концепцията на Жечев Паламас е син на своето време, поет, превърнал лирата си в оръжие, за да служи на своето отечество. Особено близко му е и творчеството на Панделис Превелакис, който „преосмисля съдбата на Крит, за да извлече своите поуки както от ежедневието на прекрасния остров, така и от неговите непрестанны и упорити борби за свобода“.

Способността на автора да намира физиономичното в изкуството на един творец проличава в портрета на Т. Ливадитис, чието „воюваща“ поезия е героичен летопис на антифашистката борба. Жечев не е педантичен в конкретната дисекция на творбите, няма афинитет и към обременяващата аргументация. Стремещът му е да извлече по-обща заключения за личността на художника, да направи изводи за литературния процес. Широтата на мисълта у него се съчетава с чувствителност на изследователското зрение, с умение да улови богатството от нюанси в поезията. От това, как осъществява например анализа на творбите на „слънцопоклонника“ Елитис, как въвежда читателя в богатия свят от идеи — личи колко е остър погледът му за лирическите произведения.

В книгата си Жечев е посветил внимание на проблема за българо-гръцките културни връзки. В статията си „Българо-гръцки лите-

ратурни връзки и взаимовлияние" той проследява основните линии във взаимоотношенията между двете страни. Изходният тезис, че често влиянията се оказват действени до толкова, доколкото отговарят на външните потребности, диктуват се от близките икономически и политически предпоставки, дава възможност на автора да покаже някои от най-преките литературни взаимодействия, от „докосванията“ между творците на съседните страни. Един от въпросите, изяснен по-подробно, е интересът на българската обществено-класова завоюванията на гръцката литература след Девети септември и перспективите на преводната литература. Макар че могат да се направят редица допълнения за историческите фактори, обусловили зоналната близост на литературите ни, за типологическите сходства в основните линии на националните литературни процеси, пред нас е актуално по замисъл изследване, с умело поставени акценти върху виталния духовен континитет.

„Гръцки литературни паралели“ е книга, в която се излизават професионалните качества на М. Жечев, способността му да анализира творби и тематични цялости от гръцката литература с богат инструментариум. Чрез портретите на редица писатели авторът очертава една обща картина на нашия век — извличайки изводи за спецификата на гръцката литература като своеобразен феномен в границите на сложна национална, политическа и културна история. Може би някои от оценките ще събудят възражения, но най-хубавото в книгата е полемичният ѝ аспект, аналитичната дълбочина, индивидуалната позиция при разгръщане на темите и проблемите. „Гръцки литературни паралели“ дава представа за някои методологически „тревови“ на балканското литературознание, както и за очертаващите се пред него перспективи. Тя е пример за съвременно активно отношение към културното наследство на балканските народи.

Лилия Кирова

„ИСТОРИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ X—XVII ВЕКОВ“. М., изд. „Просвещение“, 1980. Под ред. Д. С. Лихачева. Авторы учебного пособия: Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев, Я. С. Лурье, А. М. Панченко, О. В. Творогов

В началото на 1980 г. студентите от специалността руски език и литература на педагогическите вузове в СССР получиха прекрасен учебник — „История русской литературы X—XVII веков“ под редакцията на акад. Д. С. Лихачев, който е и един от авторите на учебника. Това сериозно, дълбоко научно и заедно с това напълно достъпно за студентското съзнание учебно пособие безусловно ще намери най-топъл прием и сред преподавателите по руска литература в университетите и педагогическите вузове в България. При това именно сред преподавателите по руска класическа и руска съвременна

литература, а не само по староруската литература, защото на авторите на горепосочения учебник, опиращи се на двете основни положения на В. И. Ленин в учението му за културното наследство, се е удало убедително и всеотдашно да покажат значението на староруската литература. А значението на староруската литература, както се отбелязва в предговора към учебника, се състои преди всичко в това, че „тя ни помага да разберем достиженията на великата руска литература от XIX и XX в. В староруската литература се намират изворите на високата гражданственост и идейност на руската литература от новото време. Старата руска литература предава на руската литература от новото и най-новото време своята висока идейност, огромния си художествен опит, гъвкавостта и богатството на литературния език, на образната система“ (с. 4). Обхващайки огромен (и по продължителност във времето, и в количествено-жанрово отношение) материал — първата глава започва с разглеждане на въпроса за възникването на староруската литература, последната завършва с изследване на стила барок в руската литература от XVII в. — авторите са съумели да избягнат наглед непреодолимите за дадения род пособия мозаичност и претрупаност. Както разглеждат сложния процес на формирането на старата руска литература, те нито за миг не забравят за главното — за нейното своеобразие. Литературата е необходима съставна част от историята на страната. Руската литература още от времето на своето зараждане се формира като литература, съществуваща не за себе си, а за обществото. Учебникът „История русской литературы X—XVII веков“ убедително прокарва и доказва мисълта, че „своеобразието на старата руска литература не е само в характера на отделните ѝ произведения, но и в особения път на нейното развитие — път, свързан най-тесно с руската история, отговарящ на потребностите на руската действителност. Старата руска литература винаги е била пропитана от широките обществени проблеми на своето време“ (с. 459). Както отбелязват авторите на учебника, староруският писател още през XI в. възприема своя труд като труд в служба на родната страна. Староруската литература винаги се е отличавала с особена сериозност, опитвала се е да отговори на главните въпроси на живота, зовяла е към преобразование в него, имала е различни, но винаги високи идеали. Всички руски писатели високо оценяват писателската служба. „Всеки от тях — както пише в предговора акад. Д. С. Лихачев — е в някаква степен пророк-изобличител, а някои са просветители, разпространители на знания, тълкуватели на действителността, участници в гражданския живот на страната“ (с. 7). Това чувство за високото призвание на писателя се предава и на руската литература от новото време. Руската литература се развива под влияние на чувств-